

УДК 336.226.211(470) «1914/1918»
DOI: 10.31651/2413-8142-2019-21-34-40

С. В. Орлик

*доктор історичних наук, доцент, професор кафедри
суспільних наук, інформаційної та архівної справи
Центральноукраїнського національного технічного
університету, м. Кропивницький*

ЗАКУПІВЛІ ТА РЕКВІЗИЦІЇ У СЕЛЯН СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ Й БУКОВИНИ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ У РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті розглянуто цінову політику російської окупаційної влади в Східній Галичині та Буковині щодо закупівель продуктів та збіжжя для потреб армії в часи Першої світової війни. Доведено, що закупівлі та реквізиції сільськогосподарської продукції у місцевого населення мали примусовий, грабіжницький характер та часто супроводжувалися безоплатним вилученням продуктів і збіжжя. У результаті проведеного аналізу заготівельних і реквізиційних цін на окупованих територіях встановлено прояв дискримінаційної цінової політики відносно захоплених територій. З'ясовано, що постійні закупівлі та реквізиції сільськогосподарської продукції негативно відображалися на соціально-економічному стані селянства й були однією з основних причин настання продовольчих проблем у захоплених російськими військами регіонах Східної Галичини та Буковини.

Ключові слова: Східна Галичина, Буковина, Перша світова війна, російська окупація, цінова політика, окуповані території, продовольчий ринок, реквізиції, закупівлі.

Постановка проблеми. З початком вторгнення російських військ на територію Галичини та Буковини у серпні 1914 р. значна кількість селянських та поміщицьких господарств були зовсім розорені або зазнали значних збитків. Частина врожаю була знищена військовими діями, частина реквізована або розграбована [1, 93–95; 2, 63–65]. Вже у вересні 1914 р. на продовольчому ринку окупованих територій відчувалася недостатність продуктів харчування, спостерігався різкий ріст цін, а як наслідок, виникла загроза настання голоду. З метою штучного утримання росту цін на товари першої необхідності російська окупаційна влада встановлювала на території Галичини й Буковини максимальні ціни (такси) на товари першої необхідності для роздрібно́ї торгівлі, котрі були значно нижчими за ціни, які існували на реальному продовольчому ринку, що породжувало спекуляцію та недобросовісну торгівлю продуктами харчування [3]. Однією з основних причин настання продовольчих проблем у захоплених російськими військами регіонах Галичини та Буковини можна вважати тотальне вилучення у сільськогосподарських товаровиробників їхньої продукції для потреб російської армії. Проблеми закупівель та реквізицій сільськогосподарської продукції у місцевого населення, які проводилися російською окупаційною владою, побіжно розглядалися в науковій літературі в загальному контексті досліджень соціально-економічного становища населення Галичини й Буковини в період Першої світової війни, зокрема І. Берестом [4], І. Гльницьким [5], І. Кучерою [6], І. Лозинською [7], В. Любченком [8], О. Мазуром [9], С. Орлик [1; 3; 10–11], О. Реєнтом [12], у спільних працях П. Коріненка, В. Терещенка, В. Старка, А. Киданюка [2], О. Мазура,

О. Сухого [13], О. Мазура, І. Патера [14], С. Орлик, В. Орлика [15] та ін.

Незначна кількість праць із проблем економічної історії України зумовлена методологічною складністю проведення таких досліджень. Адже наукове пізнання проблем економічної історії «передбачає концептуальне й теоретичне їхнє осмислення, що вимагає використання багатьох наукових методів досліджень економічної історії, у процесі роботи над статтею, ми відвели важливе місце міждисциплінарному підходу, який завдяки запозиченням теорій і методів із інших наук уможливує отримання нових знань. Також було застосовано деякі методи наукових досліджень, що є спеціальними в економіці, зокрема методи збору та обробки інформації, методи проведення аналітичної роботи тощо, з урахуванням певних особливостей взаємозв'язку зі спеціальними історичними та загальними методами дослідження [11, 71].

Мета статті. Дослідити цінову політику російської окупаційної влади відносно заготівельних та реквізиційних цін на сільськогосподарську продукцію, яка закуповувалася для потреб російської армії у населення Східної Галичини й Буковини в часи Першої світової війни. Проаналізувати вплив фактору встановлення закупівельних та реквізиційних цін на загальний стан продовольчого ринку окупованих територій Східної Галичини та Буковини.

Виклад основного матеріалу. Одразу після вторгнення російських військ на територію Галичини та Буковини окупаційна влада встановлювала тверді заготівельні ціни, за якими мали скуповуватися продукти для потреб армії. Такі ціни встановлювалися наказами Головнокомандувача армій Південно-Західного фронту (далі ПЗФ). Відповідно, командувачі окремих армій, що входили до складу військ ПЗФ, опираючись на обов'язкові накази Головнокомандувача, підписували свої накази щодо встановлення твердих закупівельних цін у межах дії відповідної армії [17, 14–14 зв.]. Стосовно узгодженого регулювання заготівельних і реквізиційних цін у рамках цивільного управління окупованими територіями, Військовим генерал-губернатором також видавалися відповідні постанови (накази). У наказах по арміях і наказах Військового генерал-губернатора щодо встановлення заготівельних цін подекуди визначалися значно ширші переліки продуктів і товарів, ніж ті, що встановлювалися вищим військовим керівництвом. Реквізиційні ціни встановлювалися на 10–15 % нижчими від заготівельних цін.

З цього приводу Головнокомандувачем армій ПЗФ у 1914–1915 рр. було прийнято ряд наказів №18, №19, № 107 та № 240 про встановлення цін «для заготівлі військами продуктів» [18, 67; 19, 7–11]. Відзначимо, що під час першої окупації цінова політика в частині встановлення заготівельних цін була пріоритетною для окупованих територій Галичини та Буковини. Закупівельні ціни в Східній Галичині були вищими, порівняно з цінами в українських і білоруських губерніях Російської імперії, але нижчими, ніж у польських губерніях. Найнижчі закупівельні ціни на всі види продуктів та фураж (житнє борошно, гречана крупа, пшоно, овес, ячмінь, сіно, солома) були встановлені для українських губерній, котрі входили до складу Російської імперії [19, 7–11 (388–392)]. На окупованих територіях у цей період не встановлювалися закупівельні ціни на тютюн і цукор.

Інтендантські підрозділи російської армії, які здійснювали відповідні закупівлі, повинні були проводити грошові розрахунки із селянами за встановленими у наказах заготівельними чи реквізиційними цінами. Проте не завжди такі кошти виплачувалися. Користуючись малограмотністю і необізнаністю місцевого населення та використовуючи психологічний і фізичний тиск, російські військові за вилучені продукти чи худобу часто надавали лише квитанції, розписки або посвідчення, де нерозбірливо вказувалися довільні занижені ціни та/або загальна сума продуктів чи збіжжя [20, 1232–1238, 1532–1534; 21, 64, 67]. З цими сумнівними документами селянам рекомендувалося звертатися у корпусне інтендантство, де їм мали видати гроші.

Відомий галицький громадсько-політичний діяч І. Макух, описуючи російську окупацію Прикарпаття, указував про зниження цін при здійсненні реквізиції у селян, «у Товмацькому повіті у кожного селянина реквізували всю рогату худобу, крім однієї штуки і платили 1/5 – 1/10 дійсної вартості. Коні, свині, домашню птицю взагалі забирали даром» [2, 66]. У заляканих війною галицьких і буковинських селян не було змоги вимагати належної оплати, хоча б на рівні встановлених самою ж окупаційною владою закупівельних чи реквізиційних цін.

Встановлення заготівельних та реквізиційних цін під час другої окупації. Більш прискіпливо до встановлення заготівельних цін російська влада підійшла під час другого вторгнення в Галичину та Буковину, адже ситуація з продовольством значно погіршилася. У вересні – жовтні 1916 р. склалася скрутна ситуація з кормами для худоби. Російським військам нічим було годувати армійських коней. Значні труднощі виникали під час постачання рогатої худоби для забою на харчування армії. Худоба, яка переганялася стадами в Росії протягом декількох тижнів, також потребувала корму. Водночас місцеве населення вже не мало змоги виконувати зобов'язання за рознарядкою постачань російській армії сіна та соломи [22, 13–13 зв.]. Отже, у жовтні 1916 р. начальник постачання арміями ПЗФ генерал-лейтенант російської армії Ельснер підписав наказ для діючої армії з радикальними заходами щодо забезпечення безперешкодної заготівлі продовольства у селян захопленого регіону. Зокрема, наказувалося: 1) у землевласників-поміщиків забирати всі наявні продукти (окрім посівного насіння і певної кількості продуктів, необхідних для утримання господарства до нового врожаю): зерновий хліб, масляне насіння, картоплю, сіно, яру та озиму солому; 2) у встановлених рознарядкою розмірах, погодженою з губернатором, забирати у селян продукти; 3) у лісових регіонах Карпат Буковини, тобто у Кимполунгському, Гурагоморському і частині Радацького повітах та інших повітах Прикарпаття, реквізувати рогату худобу: 50 % – у румунського та русинського населення і 75 % – у німецьких колоніях. Реквізиції не підлягали лише дійні корови та корови віком до 8 місяців; 4) в інших частинах Буковини й Галичини реквізувати від 5 % до 20 % кіз і до 50 % – овець і свиней. Не підлягали реквізиції молодняк кіз та

овець (до 1 року), свині до 6 місяців; 5) у господарствах, де знайдуться сурогатні корми для коней і худоби, а також сіно і яра солома, реквізувати їх повністю [22, 14].

У наказі вказувалося, що проводити реквізиції необхідно «не відразу і не скрізь, а поступово переходити з повіту у повіт (із заходу на схід) і починати відчуження не в повному обсязі, тобто, спочатку забрати 10 % – 20 %, потім інше, і при цьому в першу чергу зайнятися відчуженням овець та свиней, а вже потім рогатої худоби» [22, 14]. Звичайно, документальні джерела свідчать про недотримання російськими військами наказів вищого військового керівництва як стосовно поступовості та квот на закупівлі, так і щодо оплатності вилученого майна. Враховуючи те, що з кожним роком війни фінансування російської армії ускладнювалося, у війська Південно-Західного фронту було надіслано наказ від 26 жовтня 1916 р. за №1772, де зазначалося, що виплати коштів «за забрані військовими частинами із покинутих маєтків продукти харчування і фураж у даний час не здійснювати, а стосовно реквізованого майна повинен складатися акт із зазначенням як кількості забраного, так і його вартості, а також має бути видана реквізиційна квитанція» [23, 68]. Звичайно, перспектив оплати цих квитанцій не було.

На час проведення вищезазначених закупівельно-реквізиційних заходів Головнокомандувачем армій ПЗФ О. Брусиловим 24 жовтня 1916 р. було підписано обов'язкову постанову, якою встановлено ціни для закупівлі уповноваженим Міністерством землеробства різного роду продуктів та фуражу в областях Австро-Угорщини «з присвоєнням їм характеру твердих цін імперії» (Табл. 1). Постановою заборонялося вивозити з Галичини та Буковини до Російської імперії та Румунії будь-які продукти, фураж і худобу. За непокору та порушення умов обов'язкової постанови до винних осіб передбачалося застосування відповідальності у вигляді позбавлення волі з перебуванням у в'язниці або фортеці на строк до 3-х місяців, або грошового стягнення на суму не більше 3-х тис. руб. [22, 19; 24, 87].

Таблиця 1

Закупівельні (тверді) ціни на продукти і фураж на окупованих територіях Галичини і Буковини, затверджені Головнокомандуючим арміями Південно-Західного фронту 24 жовтня 1916 р. [22, 19].

Назва продукту	Ціна руб. коп./ пуд	Назва продукту, фуражу, худоби	Ціна руб. коп./ пуд
Жито	1,30	Сіно посівне	0,80
Пшениця	1,60	Сіно звичайне	0,60
Овес	1,50	Солома яра (вівсяна і ячмінна)	0,40
Ячмінь	1,20	Солома озима	0,25
Просо	1,20	Масло солоне (коров'яче)	20,00
Гречка	1,40	Масло свіже вершкове	28,00
Крупа гречана	3,00	Масло просте	12,00
Пшоно	2,60	Картопля	0,40
Горох	1,80	ВРХ, жива вага до 15 пудів *	5,20
Квасоля	1,80	Вівці, за пуд живої ваги	6,00
Чечевиця	2,00	Свині не годовані	8,00
Кукурудза	0,80	Свині годовані	10,00

* якщо загальна вага перевищувала 15 пудів – до ціни закупки додавалося по 10 коп. за кожен пуд до 33 пудів загальної живої ваги; понад 33 пудів – додавалося 7 руб. за кожен пуд живої ваги.

Керуючись вищезазначеною обов'язковою постановою, Військовий генерал-губернатор областей Австро-Угорщини, зайнятих за правом війни, 11 січня 1917 р. підписав наказ за №17, в якому були встановлені заготівельні ціни на продукти інтендантського забезпечення, а також реквізиційні ціни зі вказівкою використовувати їх, починаючи з 1 січня 1917 р. [25, 2]. Проте 14 березня 1917 р. зазначений наказ втратив чинність у зв'язку з підписанням Військовим генерал-губернатором нового наказу №150 (по військовій частині), яким устанавлювалися нові заготівельні та реквізиційні ціни із вказівкою використовувати їх з 11 березня 1917 р. по 1 травня 1917 р. [26, 82-83]. У наказі Військового генерал-губернатора від 1 січня 1917 р. № 17 заготівельні ціни відповідали твердим цінам, які були встановлені обов'язковою постановою Головнокомандувача армій ПЗФ від 24 жовтня 1916 р. Проте перелік продуктів, визначений Військовим генерал-губернатором у наказі №17, був значно ширший (47 найменувань), порівняно з тим переліком, який значився в обов'язковій постанові Головнокомандувача армій ПЗФ (лише 11 найменувань). Реквізиційні ціни встановлювалися нижчими від заготівельних на 10 %. У вищезгаданій обов'язковій постанові від 24 жовтня 1916 р. зазначалося, що, якщо особа відмовлялася продавати продукти, худобу і фураж за визначеними у постанові твердими цінами, то вони підлягали реквізиції за розпорядженням уповноваженого Міністерства землеробства за цінами, нижчими на 15 % проти встановлених заготівельних [22, 19]. Що стосується заготівельних цін, які запроваджувалися з 11 березня 1917 р. за наказом №150, то вони були підвищеними у середньому на 14 % (від 7 % до 25 %), порівняно із заготівельними цінами, що діяли майже 6 місяців: з 24 жовтня 1916 р. по 11 березня 1917 р. Порівняння заготівельних цін від 11 березня 1917 р. і з цінами від 20 листопада 1914 р. дозволяє говорити про приріст заготівельних цін: по житу – на 36 %, пшениці – на 50 %, по гречаній крупі – на 42 %, по пшеничній крупі – на 33 %, по вівсу – на 89 % і по ячменю – на 75 %.

Загалом російській окупаційній владі не вигідно було підвищувати заготівельні ціни, адже скуповування продуктів за безцінь – основний принцип цінової політики окупанта на захоплених територіях. Аналіз динаміки заготівельних цін за окремими продуктами і фуражем за період 1914 – 1917 рр. повністю це підтверджує (див. Рис. 1).

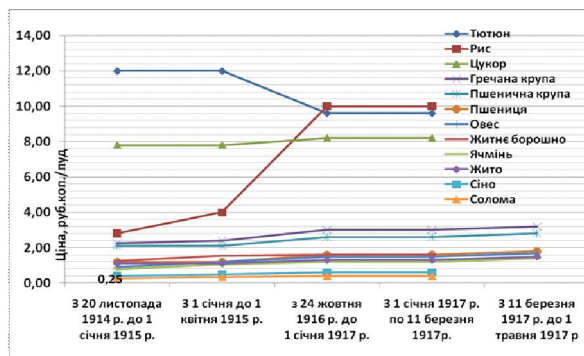

Рис. 1 Динаміка зміни заготівельних цін на продукти, фураж за 1914-1917 рр. (руб. коп. за пуд) [18, 67; 19, 7-11; 22, 19; 25, 2-3, 6 зв.-7зв.; 26, 8]

З рис. 1 видно, що за головними зерновими продуктами, житом і пшеницею, заготівельні ціни хоч і збільшилися, відповідно на 36 % – 50 %, і склали 1,50 руб. – по житу і 1,80 руб. – по пшениці, але різкого підвищення заготівельних цін за періоди російської окупації не спостерігалось. Встановлено різке підвищення заготівельних цін втричі лише на рис – з 2,80 руб. до 10,00 руб. за пуд, що пов'язано з різким скороченням імпорту рису. Зазначений продукт уже в січні 1915 р. став дефіцитним не лише на окупаних територіях, а й у губерніях Російської імперії. Стабільно високою була ціна на цукор, яка становила від 7,80 руб. до 8,20 руб. за пуд. Цукор здебільшого завозився з Російської імперії і ціна на нього встановлювалася на рівні імперських. З фуражем ситуація була наскільки складною, що заготівельна ціна на овес 1,70 руб. за пуд була вищою, порівняно з ціною на зернове жито – 1,50 руб. за пуд. Ціна на ячмінь зростала помірно, з 0,80 руб. до 1,40 руб. за пуд.

Якщо порівнювати зміну динаміки заготівельних цін (Рис. 1) з таксованими цінами на роздрібну торгівлю за 1914 – 1917 рр. по м. Збаражу Тернопільської губернії (Рис. 2), то можна перекопатися, що темпи росту регульованих окупаційною владою роздрібних цін значно перевищували темпи росту заготівельних цін. За наведеними продуктами у період з вересня 1914 р. по жовтень 1917 р. ціни зросли від 325 % на горох до 993,3 % на житній чорний хліб, а ціни на борошно у середньому зросли від 400 % до 700 %. У цей же період спостерігалися гіпертемпи зростання роздрібних цін і на м'ясні продукти: у 4 рази на баранину, на м'ясо волоче і телятину – майже у 6 разів, на сало, м'ясо свиняче і ковбасу – близько 7 разів, смалець – у 6,9 разів. За досліджуваний період ціни на яйця зросли у 7,5 разів, а на молоко – у 5 разів. Безпрецедентний ріст ціни спостерігався на коров'яче масло від позначки 0,28 руб. у вересні 1914 р. до 3,68 руб. за фунт у жовтні 1917 р., що складало ріст ціни на цей продукт на 1314,3 % [3, 51-52].

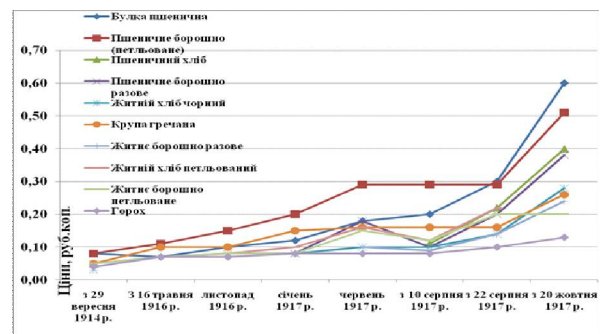

Рис. 2 Динаміка зміни такс цін на хліб, борошно та крупи по м. Збараж Тернопільської губернії, 1914-1917 рр. (руб. коп. за фунт) [3, 51].

Аналізуючи ціни, за якими здійснювалися закупівлі продуктів для російської армії у жовтні 1916 р. на території Східної Галичини та Буковини, із заготівельними цінами, за якими здійснювалися закупівлі продуктів у тилі російських губерніях (Московській, Орловській, Смоленській), білоруській губернії (Мінській,) та українській (Чернігівській

губернії) (Табл. 2), бачимо, що за всіма позиціями продуктів і фуражу, окрім соломи ярої, спостерігається відчутне заниження закупівельних цін на окупованих територіях.

Таблиця 2
Заготівельні ціни у губерніях Російської імперії та губерніях Галицько-Буковинського Військового генерал-губернаторства, (вибірково) [22, 19; 27, 7-9].

Назва продуктів	Заготівельні ціни (руб. коп./ пуда)					
	по тиловому району Західного фронту (наказ начальника постачань ЗФ №603 від 21 вересня 1916 р.)					по Південно-Західному фронту (пост-ва Головноком. арм. ПЗФ від 24 жовт. 1916 р.)
	Московська губ.	Орловська губ.	Чернігівська губ.	Мінська губ.	Смоленська губ.	
Жито	2,00	1,76	1,63	1,65	1,40	1,30
Пшениця	2,00	2,00	2,00	2,50	2,00	1,60
Просо	-	-	-	-	-	1,20
Борош. жит.	2,30	1,90	1,95	1,90	1,60	-
Борош. пшен.	4,00	4,40	4,00	4,65	4,60	-
Гречка	-	-	-	-	-	1,40
Кукурудза	-	-	-	-	-	0,80
Квасоля	-	-	-	3,40	-	1,80
Крупа:						
Гречка	5,00	4,80	4,00	4,00	3,85	3,00
Пшенична	4,40	4,04	4,00	3,60	4,00	-
Ячмінна	4,20	3,00	3,40	3,80	3,25	-
Перлова	4,90	6,80	4,90	4,80	5,20	-
Горох	3,60	3,50	2,75	2,90	3,20	1,80
Хліб житній	2,20	2,00	2,20	2,00	1,60	-
Хліб білий	4,20	4,80	4,80	5,60	4,20	-
Свинина	20,0	25,00	20,00	28,00	32,00	-
ВРХ	16,00	16,00	16,00	16,00	16,00	5,20
Сало свин.	20,00	32,00	40,00	32,00	34,00	-
Масло коров	60,00	46,44	48,00	52,00	64,00	28,00
Олія соняш.	20,00	13,20	16,00	14,00	16,00	12,00
Олія конопл.	14,00	10,80	12,00	14,00	14,00	-
Цукор	10,00	10,00	8,88	10,00	10,00	-
Картопля	0,60	0,70	0,55	0,60	0,60	0,40
Овес	2,50	2,20	2,60	2,30	1,92	1,50
Ячмінь	1,90	-	2,20	2,30	1,80	1,20
Сіно посівне	-	-	-	1,39	1,30	0,80
Сіно звич.	1,60	1,25	1,00	1,30	1,82	0,60
Солома яро	0,30	0,53	0,55	0,70	0,52	0,40
Солома озима	0,25	0,35	0,45	0,55	0,45	0,25

Із табл. 2 видно, що найвищі заготівельні ціни були встановлені в російських губерніях – Московській та Орловській, найнижчі – на окупованих територіях Галичини та Буковини. Особливо відчувалася дискримінаційна цінова політика відносно окупованих територій при закупівлі великої рогатої худоби по ціні 5,20 руб. за пуд у живій вазі, порівняно з ціною закупки в імперських губерніях – 16 руб. за пуд, та по маслу коров'ячому – за ціною 28 руб. за пуд, при ціні його закупки в імперських губерніях від 46,44 руб. до 64 руб. за пуд. Навіть після прийняття чергового наказу Галицько-Буковинського Військового генерал-губернатора №150 від 14 березня 1917 р., за яким дещо збільшилися заготівельні ціни для окупованих територій, вони не досягали заготівельних цін жовтня 1916 р., установлених для російських губерній (Московської та Орловської) [26, 83].

Окремою обов'язковою постановою Головнокомандувача армій ПЗФ О. Брусилова від 16 лютого 1917 р. було переглянуто раніше встановлені заготівельні (тверді) ціни на закупівлю великої рогатої худоби, свиней та овець у живій вазі [26, 69] (див. Табл. 3). За період із 24 жовтня 1916 р. до 16 лютого 1917 р. (постанова була чинна до квітня 1917 р.) відбулося збільшення заготівельних цін на велику рогату худобу на 50 %, на овець – 16,7 %, ціни на свиней були диференційовані, залежно від вгодованості – за годованих свиней ціна збільшувалася, залежно від ваги тварини, – від 5 % до 90 %.

Таблиця 3
Заготівельні (тверді) ціни на велику рогату худобу, свині, вівці у живій вазі, жовтня 1916 р. – квітень 1917 р. [22, 19; 25, 2-3; 26, 69]

Назва товарів	Заготівельні ціни, руб. коп./ пуд живої ваги			% приросту/убутку ціни
	з 24 жовтня 1916 р.	з 1 січня 1917 р.	з 16 лютого 1917 р.	
ВРХ, до 15 пудів	5,20	5,20	7,80	50,00
Вівці	6,00	6,00	7,00	16,70
Свині живі: від 4 до 5 пуд.	8,00	8,00	7,00	12,50 (убуток)
від 5 до 6 пудів	8,00	8,00	9,00	12,50
годовані: від 6 до 7 пудів	10,00	10,00	10,50	5,00
від 7 до 8 пудів	10,00	10,00	13,50	-
від 8 до 9 пудів	10,00	10,00	16,00	-
від 9 пудів і більше	10,00	10,00	19,00	90,00

Окупаційна влада постійно тримала на контролі наявну кількість у місцевого населення тяглової робочої худоби та продуктивної великої рогатої худоби, свиней, овець, кіз [28, 38]. Такий облік мав значення для здійснення контролю за відбуванням підводної повинності та успішного проведення раптових ревізій. Управління військово-окружного контролера, яке наглядало за фінансовою і господарською діяльністю військових та цивільних органів російської влади, ініціювало створення наказу від 14 грудня 1914 р. № 1913 про наведення «точного і вичерпного обліку про всі наявні в районах запаси і склади продовольчих продуктів, предметів обмундирування та іншого майна, захопленого у супротивника, конфіскованого, ревізованого чи покинутого» [29, 8]. Такий облік давав можливість окупаційній владі орієнтуватися у наявних запасах продуктів і предметів першої необхідності, що логічно впливало на формування довідкових, заготівельних та ревізійних цін.

Питання визначення достовірності заготівельних цін перебувало під особливою увагою Управління військово-окружного контролера. Під час формування зведених відомостей щодо заготівельних цін, які подавалися на затвердження Головнокомандувачеві армій ПЗФ, начальнику постачання армій та Військового генерал-губернаторові, контролер пильнував, щоб ні в якому разі вони не завищувалися, а то й взагалі були мінімально можливими. Як зазначалося у звіті Управління військово-окружного контролера, саме на їхній підрозділ покладался обов'язок «здійснювати фактичний нагляд над заготівельними операціями, а також за діяльністю продовольчих складів і магазинів», контролювати ціни по більшості великих договорах-підрядах на постачання продуктів в армію, які укладалися окружним інтендантством і, якщо потрібно, активно втручатися в коригування (у бік зменшення) контрактних цін [29, 11–13]. В окремих випадках, якщо Управління військово-окружного контролера вважало ціну контракту завищеною, то могло рекомендувати інтендантській службі діючої армії відмовлятися від такого постачання взагалі. Пильнуючи за економним витратанням військових коштів, у грудні 1914 р. Управління військово-окружного контролера виходило з клопотанням про перегляд у бік зменшення закупівельних і ревізійних цін, які були затверджені наказом за № 150 Галицько-Буковинського Військового генерал-губернатора, оскільки на їхню думку вони були завищеними [29, 9–9 зв.]. Така діяльність Управління в цілому впливала

не лише на формування цін в окремих випадках, а й на загальну цінову політику на окупованих територіях.

Реквізиції під час евакуації військ. Негативно на економічному становищі селянства Галичини й Буковини позначився й евакуаційний процес під час зміни влади в регіоні. Адже під час відступу як російських, так і австрійських військ місцеве населення щоразу грабувалося, поспішно реквізувалися продукти, збіжжя, худоба, засоби виробництва, знищувалися посіви, забирали до війська «робочі руки», руйнували промислові підприємства, аби вони не дісталися ворогові. Так, зокрема, на початку червня 1915 р. (під час першого відступу російських військ) у жителів Тернопільської губернії військовими чинами було відібрано зерновий хліб, продукти харчування, а також особисті речі з помешкань місцевих жителів [30, 75, 78–79 зв.]. Під час другого (останнього) виведення російських військ із західноукраїнських земель окупаційна влада детальніше розробила тактику евакуаційного процесу. Зокрема, на засіданні екстреного таємного засідання Управління Тимчасового уряду в Сторожинецькому повіті Чернівецької губернії 11 липня 1917 р. планувалося діяти напередження, до офіційного оголошення евакуації, щоб місцеве населення та заможні поміщики не встигли заховати худобу, гужовий транспорт та інше майно, яке підлягало реквізиції [31, 3]. Вирішено було створити особливі комісії та гуртові військові команди, які мали зненацька розпочинати поголовну реквізицію худоби. Враховуючи те, що зерновий хліб ще «стояв на корені», а певна частина його була засіяна «працею і засобами Міністерства Землеробства» на покинутих землях власників, що втекли до Австрії, пропонувалося гнати худобу стадами через такі поля: «це дозволить, по-перше, уникнути витрат на годування худоби, а по-друге, сприятиме знищенню посівів» [31, 2–3 зв.].

Особлива увага приділялася реквізиції коней та перевізних засобів, організації завантаження вантажів. Усього для евакуації російського цивільного управління Сторожинецького повіту було потрібно 97 парокінних підвід. Отже, для успішного вилучення коней у їхніх власників було вирішено просити у «начальника військової міліції, етапного коменданта, командира обозного батальйону і командира роти призначити караули із солдат і міліціонерів, щоб поміщики, а також і селяни не заводили своїх коней і худобу з метою схову» [31, 2–3 зв.]. Під час другого відступу російських військ у с. Великі Мости Сокальського повіту було реквізовано майже всіх коней, на громаду 5 тис. душ залишилося 10 коней; у Кіцманському повіті в червні 1917 р. забрали 35 % худоби [2, 66].

Висновки. Таким чином, цінова політика російської окупаційної влади на окупованих територіях Східної Галичини та Буковини щодо закупівель сільськогосподарської продукції у місцевого населення мала примусовий, грабіжницький характер, що часто супроводжувалося безоплатним вилученням продуктів та збіжжя. Заготівельні й реквізиційні ціни, які встановлювалися вищою військовою та цивільною окупаційною владою, були значно занижені, порівняно з реальними цінами. Аналіз динаміки змін заготівельних та реквізиційних цін на сільськогосподарську продукцію за період російської окупації 1914 – 1917 рр. показав, що,

незважаючи на високі темпи інфляції, указані ціни мали незначний рівень підвищення, що підтверджує основний принцип цінової політики окупанта на захоплених територіях – скуповування продуктів за безцінь.

Порівняльний аналіз заготівельних цін на сільськогосподарські продукти, які встановлювалися окупаційною владою в Східній Галичині та Буковині під час першої окупації, з цінами, встановленими для губерній тилкових районів Російської імперії, засвідчує явну пріоритетність для окупованих територій. Закупівельні ціни в Східній Галичині та Буковині були вищими, ніж в українських і білоруських губерніях, але нижчими, ніж у польських губерніях, що входили до складу Російської імперії. Під час другої окупації Галичини та Буковини ситуація змінилася в протилежному напрямку – заготівельні ціни стали суттєво заниженими для окупованих територій унаслідок прояву дискримінаційної цінової політики відносно захоплених територій, де можна було активніше застосовувати примусові реквізиційні заходи.

Загалом, з метою безперебійного постачання продуктів харчування для російської армії грабіжницька політика російської окупаційної влади на захоплених територіях Східної Галичини і Буковини негативно впливала на соціально-економічне становище селянства та значно погіршувала продовольче становище в захоплених регіонах.

Список використаної літератури та джерел:

1. Орлик С. Економічне становище та податна здатність селян Галичини і Буковини в період російської окупації в часи Першої світової війни / С. Орлик // Український селянин. – 2017. – №18. – С. 93–100.
2. Коріненко П. Податки і повинності в галицькому селі (кінець XVIII– середина XX ст.) / П. Коріненко, В. Терещенко, В. Старка, А. Киданюк. – Тернопіль: Вектор, 2016. – 200 с.
3. Орлик С. Цінова політика російської окупаційної влади на території Галичини і Буковини в період Першої світової війни / С. Орлик // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. – Тернопіль: В-во ТНПУ ім. Володимира Гнатюка, 2018. – Вип. 1. – Ч. 1. – С. 48–58.
4. Берест І. Соціальне становище населення Східної Галичини і Західної Волині в роки Першої світової війни: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук / І. Берест. – Львів, 2009. – 22 с.
5. Ляницький І. Проблеми історії Першої російської окупації Галичини (1914–1915 рр.) у сучасному науковому дискурсі / І. Ляницький // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – 2011. – Вип. XIX. – С. 320–344.
6. Кучера І. Політика російської окупаційної адміністрації в Східній Галичині у 1914 – 1917 рр. / І. Кучера // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – 2013. – Вип. 23–24. – С. 194–200.
7. Лозинська І. Економічна політика адміністрації Ф.Ф.Трепова у Галичині / І. Лозинська // Проблеми гуманітарних наук. – 2013. – Вип. 32. – С.123–137.
8. Любченко В. Російська окупаційна адміністрація у Галичині та на Буковині / В.Любченко // Велика війна (1914 – 1918) і Україна. – К.: ТОВ «Видавництво «КЛЮ»», 2013. – С. 248–300.
9. Мазур О. Наслідки війни для села Східної Галичини / О. Мазур // Перша світова війна і слов'янські народи: матеріали між нар. наук. конф. (14–15 травня 1998 р.). – 1998. – С. 101–108.

10. Орлик С. Криза внутрішньої торгівлі на окупованих Росією територіях Галичини і Буковини в період Першої світової війни та вплив її на продовольчий ринок / С. Орлик // Україна – Європа – Світ. – Тернопіль: Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2018. – Вип. 21. – С. 136–145.
11. Орлик С. Фінансова політика російського окупаційного режиму в Галичині та Буковині в роки Першої світової війни (1914–1917 рр.): дис. ... док. іст. наук: 07.00.02 / С. Орлик. – К., 2018. – 806 с.
12. Реєнт О. Україна в імперську добу (XIX – початок ХХст.) / О. Реєнт. – К.: Інститут історії України НАН України, 2003. – 340 с.
13. Мазур О. Українське населення Галичини на початку Першої світової війни: репресивні акції австрійської влади / О. Мазур, О. Сухий // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Держава та армія. – Львів, 2000. – № 408. – С. 73–78.
14. Мазур О. Галицька «Руїна»: соціально-економічне становище Східної Галичини (1914–1915 рр.) / О. Мазур, І. Патар // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Держава та армія. – Львів, 2007. – № 584. – С. 44–52.
15. Orlyk S. Control of the Russian occupation authority over the activities of salt factories in Halychyna and Bukovyna in the period of the First World War / S.Orlyk, V. Orlyk // Східноєвропейський історичний вісник. – 2019. – №10. – С. 85–93. doi: 10.24919/2519-058x.10.159178.
16. Орлик В. До питання методології досліджень проблем економічної історії Російської імперії / В. Орлик // Проблеми історії України XIX – початку ХХ ст. – 2011. – Вип. 18. – С.59–64.
17. Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО), ф.12, оп.1, спр.140.
18. Приказ войскам Временного военного генерал-губернаторства Галиции №107 от 20 ноября 1914 г. (по интендантскому управлению) // Приказы войскам Временного генерал-губернаторства Галиции. – Львов, 1915. – С. 67.
19. Приказ Главного Начальника Снабжения Армий Юго-Западного фронта №240 от 11 марта 1915 года. // Приказы Главного Начальника Снабжения Армий Юго-Западного фронта. – Люблин, 1915. – С.7–11 (388–392).
20. Центральний державний історичний архів України (м. Київ) (далі – ЦДІАК України), ф.363, оп.2, спр.6.
21. Державний архів Тернопільської області (далі – ДАТО), ф. 370, оп. 1, спр. 112.
22. Державний архів Чернівецької області (далі – ДАЧО), ф.283, оп.1, спр.135.
23. ДАІФО, ф. 62, оп. 1, спр. 111.
24. ДАЧО, ф. 961, оп. 1, спр. 12.
25. ЦДІАК України, ф. 377, оп. 1, спр. 83.
26. ДАЧО, ф. 957, оп. 1, спр. 59.
27. ЦДІАК України, ф. 722, оп. 1, спр. 4497.
28. ДАЧО, ф. 505, оп. 1, спр. 34.
29. ЦДІАК України, ф. 378, оп. 1, спр. 1.
30. ДАТО, ф. 322, оп. 1, спр. 562.
31. ДАЧО, ф. 957, оп. 1, спр. 3.

References:

1. Orlyk, S. (2017). Economic situation and taxable capacity of villagers of Galicia and Bukovina in the period of russian occupation during the First world war. *Ukrainian selianyn (Ukrainian Peasant)*, 18, 93-100 (in Ukr.).
2. Kormienko, P., Tereshchenko, V., Starika, V., & Kydaniuk, A. (2016). *Taxes and duties in the Galician village (end of the XVIII – the middle of the XX century)*. Ternopil: Vector (in Ukr.).
3. Orlyk, S. (2018). Pricing policy of the Russian occupation authorities in the territory of Galicia and Bukovina during the First world war. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seriya: Istorii (Scientific notes of Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk. Series: History)*, 1, part 1, 48–58 (in Ukr.).
4. Berest, I.(2009). Social situation of the population of Eastern Galicia and Western Volhynia during the First World War. *Abstract of candidate's thesis*. Lviv, 22 (in Ukr.).
5. Ilnytskyi, I. (2011). Problems of the History of the First Russian Occupation of Galicia (1914-1915) in the Contemporary Scientific Discourse. *Problemy istorii Ukrainy XIX – pochatku XX st. (Problems of the history of Ukraine of the XIX - early XX centuries)*, 19, 320–344 (in Ukr.).
6. Kuchera, I.(2013). Policy of the Russian Occupation Administration in Eastern Galicia in 1914-1917. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Istorii (Bulletin of the Precarpathian University. History)*, 23-24, 194–200 (in Ukr.).
7. Lozynska, I. (2013). Economic policy of F.F. Trepov's administration in Galicia. *Problemy humanitarnykh nauk (Problems of the Humanities)*, 32, 123-137 (in Ukr.).
8. Liubchenko, V. (2013). Russian occupation administration in Galicia and in Bukovina. *Great War (1914 - 1918) and Ukraine*. Kyiv: TOV «Vydavnytstvo «KLIU»», 248 – 300 (in Ukr.).
9. Mazur, O. (1998). Consequences of the war for the village of Eastern Galicia. *First World War and Slavic peoples*, 101 – 108 (in Ukr.).
10. Orlyk, S.(2018). The crisis of internal trade in Galicia and Bukovina which were occupied by Russia in the period of World War I and its influence on the food market. *Ukraina – Yevropa – Svit (Ukraine – Europe – World)*, 21, 136–145.
11. Orlyk, S. (2018). Financial policy of the Russian occupation regime in Galicia and Bukovina during the First World War (1914-1917). *Dissertation for the degree of Doctor of Historical Sciences in speciality 07.00.02.(World History)*. Kyiv, 806 (in Ukr.).
12. Reient, O. (2003). *Ukraine in the imperial period (XIX - early XX centuries)*. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy (in Ukr.).
13. Mazur, O., & Sukhyi, O. (2000). Ukrainian population of Galicia at the beginning of the First World War: repressive actions of the Austrian authorities. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». Derzhava ta armiia. (Bulletin of the Lviv Polytechnic National University. State and Army)*, 408, 73 – 78(in Ukr.).
14. Mazur, O., & Pater, I. (2007). Galician “Ruina”: socio-economic situation in Eastern Galicia (1914-1915). *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». Derzhava ta armiia (Bulletin of the Lviv Polytechnic National University. State and Army)*, 584, 44 – 52 (in Ukr.).
15. Orlyk, S., & Orlyk, V. (2019). Control of the Russian occupation authority over the activities of salt factories in Halychyna and Bukovyna in the period of the First World War. *Skhidnoevropeiskiy Istorychniy Visnyk (East European Historical Bulletin)*, 10, 85–93. doi: 10.24919/2519-058x.10.159178.
16. Orlyk, V. (2011). On the question of the methodology of research on the problems of the economic history of the Russian Empire. *Problemy istorii Ukrainy XIX–pochatku XX st. (Problems of the History of Ukraine of XIX – beginning XX)*, 18, 59–64 (in Ukr.).
17. Derzhavniy arkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti [State Archives of Ivano-Frankivsk region] (hereinafter referred to as the DAIFO), f.12, d.1, c.140 (in Russ.).
18. Order to the troops of the Provisional Military General Governorship of Galicia No. 107 dated November 20, 1914 (according to the quartermaster administration). *Orders to the Provisional General Governorship of Galicia*. Lviv, 1915 (in Russ.).
19. Order of the Chief Chief of Supply of the Armies of the South-Western Front No. 240 dated March 11, 1915. *Orders of the Chief of Supply of the Armies of the South-Western Front*. Lublin, 1915 (in Russ.).
20. Tsentralnyi derzhavnyi istorychniy arkhiv Ukrainy (m. Kyiv) [Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv] (hereinafter referred to as the TsDIAK Ukraine), f.363, d.2, c. 6. (in Russ.).

21. Derzhavnyi arkhiv Ternopilskoi oblasti [State Archives of Ternopil region] (hereinafter referred to as the DATO), f. 370, d. 1, c. 112. (in Russ.).
22. Derzhavnyi arkhiv Chernivetskoï oblasti [State Archives of Chernivtsi region] (hereinafter referred to as the DACHO), f. 283, d. 1, c. 135. (in Russ.).
23. DAIFO, f. 62, d. 1, c. 111 (in Russ.).
24. DACHO, f. 961, d. 1, c. 12 (in Russ.).
25. TsDIAK Ukrainy, f. 377, d. 1, c. 83 (in Russ.).
26. DACHO, f. 957, d. 1, c. 59 (in Russ.).
27. TsDIAK Ukrainy, f. 722, d. 1, c. 4497 (in Russ.).
28. DACHO, f. 505, d. 1, c. 34 (in Russ.).
29. TsDIAK Ukrainy, f. 378, d. 1, c. 1 (in Russ.).
30. DATO, f. 322, d. 1, c. 562 (in Russ.).
31. DACHO, f. 957, d. 1, c. 3 (in Russ.).

S. Orlyk

PURCHASES AND REQUISITIONS FROM PEASANTS IN EASTERN GALICIA AND BUKOVINA DURING RUSSIAN OCCUPATION IN THE FIRST WORLD WAR

Introduction. At the beginning of the Russian invasion of the territory of Eastern Galicia and Bukovina in August 1914, a significant number of peasant and landowning farms were completely ruined or suffered considerable damage. One part of the crop was destroyed by military actions and the other part was requisitioned or looted. One of the main reasons for the start of food problems in the regions seized by the Russian forces in the Eastern Galicia and Bukovina can be considered a total withdrawal of agricultural products from the agricultural producers for the needs of the Russian Army.

Purpose. The purpose is to study the pricing policy of the Russian occupation authorities regarding procurement and requisition prices for agricultural products purchased for the needs of the Russian army from the population of Eastern Galicia and Bukovina during the First World War; to analyze the influence of the factor of establishment of procurement and requisition prices on the general state of the food market of the occupied territories of Eastern Galicia and Bukovina. Taking into consideration the peculiarities of the research in economic history, the interdisciplinary approach was applied as the **methodological basis for scientific research**. The author used some methods of scientific research, which are special in the economy, in particular, methods of collecting and processing information, methods of conducting analytical work, etc., taking into account certain features of the relationship with special historical and general research methods.

The scientific novelty of the study is to reveal the theoretical foundations and practical aspects of the analysis of the financial and economic policy of the Russian occupation regime in Eastern Galicia and Bukovina during the period of the First World War, due to the absence of special historiography works on the specified themes.

Results. The pricing policy of the Russian occupation authorities in the captured territories of Eastern Galicia and Bukovina on the purchase of agricultural products from the local population was forced, predatory, often accompanied by the unpaid expropriation of products and grain. Evacuation processes and the change of power in the region negatively affected the economic conditions of the

peasantry of Galicia and Bukovina. The procurement and requisition prices set by the higher military and civilian occupation authorities were significantly underestimated with real market prices. Analyzing the dynamics of changes in procurement and requisition prices for agricultural products during the period of the Russian occupation of 1914-1917, it was established that, despite high inflation, those prices had a slight increase.

A comparative analysis of procurement prices for agricultural products set by the occupation authorities in Eastern Galicia and Bukovina during the first occupation with the prices set for the provinces of the rear regions of the Russian Empire, indicate a certain priority for the occupied territories. Procurement prices in Eastern Galicia and Bukovina were higher than in the Ukrainian and Belarus provinces that were part of the Russian Empire.

However, during the second occupation of Eastern Galicia and Bukovina, the situation changed in the opposite direction. Procurement prices have become significantly lowered for the occupied territories. Such a change in the vector of the pricing policy of the Russian occupation authorities was the manifestation of discriminatory pricing policies in the captured territories, where it was possible to intensify the use of compulsory requisitions.

Conclusion. It was proved that the basic principle of the pricing policy of Russian occupation authorities in the captured territories of Eastern Galicia and Bukovina was the purchase of agricultural products for no avail. The robbery policy of the Russian authorities in the occupied territories, for the uninterrupted supply of food for the Russian army, was negatively reflected in the social and economic state of the peasantry, which greatly aggravated the food situation in the captured regions.

Key words: Eastern Galicia, Bukovina, the First World War, Russian occupation, pricing policy, occupied territories, food market, requisition, purchases.

УДК 94(470+571) «19»

DOI: 10.31651/2413-8142-2019-21-40-44

З. В. Священко

*доктор історичних наук, професор, професор кафедри
всесвітньої історії та методик навчання Уманського
державного педагогічного університету
імені Павла Тичини*

СЕЛЯНСЬКІ РУХИ ПОЧАТКУ ХХ СТ. В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНИХ ЗМІН

У статті проаналізовано вплив селянських рухів початку ХХ ст. на соціальні зміни в Російській імперії. Виступи селян на початку ХХ ст. охарактеризовано як достатньо організовані. Під час виступів селяни продемонстрували небачений раніше рівень організованості та єдності. Автор вважає, що суспільно-політична активність селянства на початку ХХ ст., а потім і революція 1905–1907 рр. стимулювала уряд до змін.

Ключові слова: селянство, виступи, революція, аграрне питання, Російська імперія.

Постановка проблеми. Епоха початкового нагромадження капіталу передбачає соціальні вибухи.